

פרשת פקודי

הרב שמעון קליין

כי ענן ה' על המשכן

ה' מנחה ומאיר

מופע ראשון לעמוד האש ולעמוד הענן, נזכר מיד לאחר חניית העם בסוכות³:

וַיִּסְעוּ מִסֹּפֶת וַיַּחֲנוּ בְּאֶתְמֵם בְּקֶצֶה הַמִּדְבָּר: וְה' הִלֵּךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם בְּעַמּוּד עָנָן לְנַחֲתָם הַדֶּרֶךְ וְלַיְלָה בְּעַמּוּד אֵשׁ לְהָאִיר לָהֶם לְלַכֵּת יוֹמָם וְלַיְלָה: לֹא יָמִישׁ עַמּוּד הָעָנָן יוֹמָם וְעַמּוּד הָאֵשׁ לַיְלָה לִפְנֵי הָעָם

(שמות י"ג, כ"ב-ב).

ישראל עוזבים את סוכות, מקום חנייתם הראשון, והשוכן מלווה אותם, הולך לפניהם בעמוד ענן ובעמוד אש, יומם ולילה. התייצבותו באירוע זה היא מינורית באופן יחסי. לתיאור הליכתם מסוכות לאיתם מוקדש פסוק, ובפסוק שלאחריו חוזר הכתוב לאחור ומציין - 'דע לך לומד מקרא,

'ויברא' 'ויבדל' ודומיהם, פעולות שאינן מצריכות מעורבות או נוכחות במרחב. בפרק ב' לעומת זאת מתואר א-להים כנוכח בעולם, כשוכן בו והוא פועל בכלי העולם: "וכל שיח השדה טרם יִהְיֶה בְּאֶרֶץ וְכָל עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה טָרָם יִצְמַח כִּי לֹא הִמְטִיר ה' אֶל־אֱלֹהִים עַל הָאֶרֶץ וְאָדָם אִין לְעַבְדָּ אֶת הָאֲדָמָה... וַיִּצְוֶה ה' אֶל־אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם עֲפֹר מִן הָאֲדָמָה וַיִּפֹּחַ בְּאָפִיו נְשָׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה: וַיִּטַּע ה' אֶל־אֱלֹהִים גֵּן בְּעֵדֶן מִקֶּדֶם וַיִּשְׁם שֵׁם אֶת הָאָדָם אָשֶׁר יָצָר: וַיִּצְמַח ה' אֶל־אֱלֹהִים מִן הָאֲדָמָה כָּל עֵץ נְחֻמָּד לְמִרְאֵה וְטוֹב לְמֵאֱכָל וְעֵץ הַחַיִּים בְּתוֹךְ הֵגֶן וְעֵץ הַדַּעַת טוֹב וְרָע" (בראשית ב', ה'ט'). א-להים מתואר כנוכח בגן עדן, כממטיח, כנופח באפיו של האדם וכנוטע עצים בגן. נוכחות זו היא קצה חוט לסיפורו הגדול של העולם בתקופת המקרא עת אלהים-שכן בו, נגלה ונכח במגרש החיים ובעולמם של בני האדם.

³ לא נתייחס כעת אל מופעם של שני אלו בספר בראשית - בברית בין הבתרים "וַיְהִי הַשָּׁמֶשׁ בָּאָה וְעֵלְטָה הָיָה וְהָיָה תְנוּרָה עֲשָׂן וְלִפְיָד אֵשׁ אֲשֶׁר עָבַר בֵּין הַגְּזָרִים הָאֵלֶּה" (בראשית, י"ז, י"ז). מופע מוקדם נוסף בספר שמות הוא - מעמד הסנה. במעמד נוכחת אש, שמושאה היה שיח קוצני בוער. לא נחוץ דמיון מפותח, כדי לזהות את הקשר בין מופע זה, לבין האחיזה הרופפת שהייתה לא-להים בקרב בני עמו הנתון בעבודות מצרים. חכמים במדרשיהם הביעו זאת בצורות שונות: "ר' אליעזר אומר מפני מה נגלה הקב"ה משמי מרום והיה מדבר עמו מהסנה? אלא מה הסנה הזה שפל מכל אילנות שבעולם, כך ירדו ישראל למדרגה התחתונה והקב"ה ירד עמהם וגאלם שנאמר וארד להצילו מיד מצרים; ר' יהושע אומר מפני מה נגלה הקדוש ברוך הוא משמי מרום והיה מדבר עם משה מהסנה אלא כשירדו ישראל למצרים שכונה ירדה עימהם שנאמר "אנכי ארד עמך" וגו'" (בראשית מ"ו, ד). (מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי פרק ג', ז-ח').

ויכס הענן את אוהל מועד

וַיִּקַּם אֶת הַחֹצֵר סָבִיב לַמִּשְׁכָּן וְלַמִּזְבֵּחַ וַיִּתֵּן אֶת מִסְךְ שַׁעַר הַחֹצֵר וַיְכַל מֹשֶׁה אֶת הַמִּלְאָכָה:

וַיִּכַּס הָעָנָן אֶת אֹהֶל מוֹעֵד וַיִּכְבֹּד ה' מְלֵא אֶת הַמִּשְׁכָּן: וְלֹא יָכַל מֹשֶׁה לְבֹא אֶל אֹהֶל מוֹעֵד כִּי שָׁכַן עָלָיו הָעָנָן וַיִּכְבֹּד ה' מְלֵא אֶת הַמִּשְׁכָּן: וַבְּהִעֲלוֹת הָעָנָן מֵעַל הַמִּשְׁכָּן יִסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּכָל מִסְעֵיהֶם: וְאִם לֹא יֵעָלֶה הָעָנָן וְלֹא יִסְעוּ עַד יוֹם הָעֲלֹתוֹ: כִּי עָנָן ה' עַל הַמִּשְׁכָּן יוֹמָם וְאֵשׁ תִּהְיֶה לַיְלָה בּוֹ לְעִינֵי כָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּכָל מִסְעֵיהֶם (שמות פרק מ', ל"ג-ח).

פסוקים אלו חותמים את ספר שמות, והם מהווים במידה רבה פסוקי שיא. במשך פרקים ארוכים תוארה בניית המשכן, וכעת מסתיימת המלאכה - "וַיְכַל מֹשֶׁה אֶת הַמִּלְאָכָה". הענן מכסה את אוהל מועד, וכבוד ה' מלא את המשכן.

תיאור זה של השוכן - בדמות ענן, אש, וכבוד ה' - מוכר לעם מאירועים קודמים, וכעת הוא מתייצב במקום חדש - באוהל מועד שזה עתה נבנה. בעיון זה ייערך סוג של מסע מדלג בין מופעי השונים של השוכן.

באיזה מקום הוא נוכח בכל מופע¹? מהי הפונקציה אותה ממלא גילויו בכל פעם? מהי מידת העצימות לנוכחותו?

נקדים ונאמר כי גילוי א-להי לבני אדם, בדיבור ובמראה נבואי - ללא אש וללא ענן - הוא תופעה מצויה במקרא. נוכחות אלו השניים מספרת סיפור נוסף. 'אני כאן', אומר א-להים לבני עמו ומתייצב כ'שחקן' במגרש החיים, בְּמִקוֹם, בזמן ובהקשר. נוכחותו מעתה עשויה לייצר מעורבות, מערכת גומלין הדוקה יותר, ואינטראקציה מתמדת. א-להים הנוכח בעולם - כעובדת חיים ממשית, חיה ודינאמית².

¹ הלשון המקראית מדברת על 'שוכן' בלשון זכר, לא על 'שכינה' בלשון נקיבה, המתחדשת לראשונה בתקופת בית שני. מעבר זה משקף שינוי מהותי המתחולל בעולם, במעבר מנבואה השומעת דבר א-להים נבדל, לתורה שבעל פה, המגלמת במידה רבה את המפגש עם א-להים בעומק הוויות החיים.

² בניגוד לתפישות עולם שבקורתן בהפשטה הרחיקה מהן את דבר קיומו של מפגש חי בין אדם לא-להים, הפתרון המקראי לסתירה זו מחלק בין א-להים המתואר כבורא לעולם לבין א-להים המתואר כשוכן בו. חלוקה מעין זו נוכחת בבסיס שני הפרקים הראשונים בספר בראשית. בפרק הראשון מתואר בורא עולם המהווה את הבריאה בדיבור ובמאמר, והוא א-להים נבדל מן הבריאה. בפרק זה הפועל המלווה את פועלו הוא "ויאמר",

נוכחותו, מפריד בין המחנות ומשמר את מחנה ישראל. בנוסף - הוא מחשיך למצרים ומאיר את הלילה לישראל.

כל זאת - עד הכניסה אל ים סוף:

וַיָּבֹאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיָּבֵשָׁה וְהַמַּיִם לָהֶם
חֹמֶה מִיַּמִּינָם וּמִשְׂמָאלָם: וַיִּדְּפוּ מִצְרַיִם וַיָּבֹאוּ
אֲחֵרֵיהֶם כֹּל סוֹס פָּרְעֹה רָכְבוּ וּפָרְשָׁיו אֶל תּוֹךְ הַיָּם:
וַיְהִי בְּאַשְׁמֶרֶת הַבֶּקֶר וַיִּשְׁקֶף ה' אֶל מַחֲנֵה מִצְרַיִם
בְּעֵמֹד אֵשׁ וָעָנָן וַיִּהְיֶה אֵת מַחֲנֵה מִצְרַיִם: וַיִּסַּר אֶת
אֶפְן מִרְכָּבָתָיו וַיִּנְהָגוּ בְּכַבְדָּת וַיֹּאמֶר מִצְרַיִם אָנוּסָה
מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי ה' נִלְחַם לָהֶם בְּמִצְרַיִם:

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה נָטָה אֶת יָדְךָ עַל הַיָּם וַיָּשְׁבוּ הַמַּיִם
עַל מִצְרַיִם עַל רִכְבּוֹ וְעַל פָּרְשָׁיו (שמות י"ד, כ"ב-כ"ו).

מצרים רודפים אחרי בני ישראל אל תוך הים, וה' משקיף אל מחנה מצרים, מתגלה בעמוד אש וענן. התוצאה היא מהומה ותודעה מצרית שה' נלחם לישראל במצרים. בניגוד לפונקציה המינורית שמילאו עד כה האש והענן, כעת הם מתייצבים, משחררים את העם מן העימות הפיזי במצרים, עושים זאת בעבורם. צעד נוסף של הנכחה, לקראת המופע הבא - בו עשוי השוכן להתערב במה שמתרחש בתוככי העם.

ענן אש ומפגש

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אֱהֲרֹן אָמַר אֵל כָּל עַדְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
קָרְבוּ לִפְנֵי ה' כִּי שָׁמַע אֶת תְּלַלְתֵיכֶם: וַיְהִי כְּדַבֵּר
אֱהֲרֹן אֵל כָּל עַדְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּפְּנוּ אֶל הַמִּדְבָּר
וַהֲנִיחָה כְּבוֹד ה' נִרְאָה בְּעָנָן. (שמות ט"ז, ט"ו-י').

תיאור זה מגיע בעקבות משבר אמון בין העם לבין משה ואהרן. בני ישראל נוסעים מאילים, עוזבים מקום חנייה ובאים אל המדבר, שם נפתח עימות במהלכו הם רוטנים אודות משה ואהרן.⁴

משה פונה אל העם: "קָרְבוּ לִפְנֵי ה' כִּי שָׁמַע אֶת תְּלַלְתֵיכֶם", ובדבריו מזמין את א-להים להופיע ולומר את דברו. א-להים נענה, העם פונה אל המדבר - "וַהֲנִיחָה כְּבוֹד ה' נִרְאָה בְּעָנָן". בנוכחותו הוא תומך במשה ובאהרון, שומע את תלונות העם, בסוג של מעורבות במה שמתחולל בקרבם. מעניינת העובדה שבשלב זה א-להים נגלה במדבר, נמנע עדיין מלבוא אל תוך מחנה ישראל.

האירוע הבא בו מעורב השוכן, במעמד הר סיני:

וַיַּעֲנוּ כָל הָעָם יַחְדָּו וַיֹּאמְרוּ כָּל אִשׁוֹר דְּבַר ה' נַעֲשֶׂה
וְנִשְׁבַּע מֹשֶׁה אֶת דְּבָרֵי הָעָם אֶל ה': וַיֹּאמֶר ה' אֵל
מֹשֶׁה הִנֵּה אֲנֹכִי בָּא אֵלֶיךָ בְּעָבַע הָעָנָן בְּעֵבֹר יִשְׁמַע
הָעָם בְּדַבְּרֵי עֲמָךְ וְגַם בְּךָ יֶאֱמִינוּ לְעוֹלָם וַיִּגַּד מֹשֶׁה
אֶת דְּבָרֵי הָעָם אֶל ה' (שמות י"ט, ח'-ט).

שבמהלך המסע שתואר - ה' היה הולך לפניו. תיאור זה (follow up) ממקם את עמוד האש והענן במעמד של 'מאפשר', לא כנושא החולק רשות לעצמו. הפונקציה המתקיימת בנוכחותם: עמוד ענן 'לְנַחֲתָם הַדֶּרֶךְ' - ביום, ועמוד אש - 'לְהָאִיר לָהֶם'. פער זה מהווה חלון הצצה אל עבר טיבם של השניים. עמוד הענן מתייחס אל המהות - אל הדרך, ועמוד האש משמש כמאיר, כמו פנסאי המאיר את דרכם. באופן רחב יותר, הענן המטשטש את היכולת לראות - מזמן מפגש עם א-להים, ואילו האש מסמלת את פועלו ואת מופעיו.⁴

כאמור, בשני הענפים - כמנחה או כמאיר, משמש א-להים כתומך, וכמאפשר - לפני המחנה⁵. כך בשלב ראשוני זה. בפרשיות הבאות עשוי הדבר להשתנות.

ה' נלחם להם במצרים

וַיִּסַּע מֶלֶאכָה הָאֱ-לֹהִים הַהֹלֵךְ לִפְנֵי מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיִּלְךְ
מֵאַחֲרֵיהֶם וַיִּסַּע עִמּוֹד הָעָנָן מִפְּנֵיהֶם וַיַּעֲמֵד
מֵאַחֲרֵיהֶם: וַיָּבֹאוּ בֵּין מַחֲנֵה מִצְרַיִם וּבֵין מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל
וַיְהִי הָעָנָן וְהַחֹשֶׁף וַיָּאָר אֶת הַלַּיְלָה וְלֹא קָרַב זֶה אֶל
זֶה כָּל הַלַּיְלָה (שמות י"ד, י"ט-כ').

פסוקים אלו מתארים את אשר אירע בעת רדיפת המצרים אחרי ישראל סמוך לבקיעת ים סוף. מלאך הא-להים עוזב את מיקומו ומתייצב בין המחנות, לצידו מתייצב גם עמוד הענן. ההתמקמות יוצרת חיץ בין המחנות, וממילא - 'לא קרב זה אל זה כל הלילה'. בתיאור זה א-להים מגן בעצם

4 רמב"ן: "וה' הולך לפניו יומם - כבר אמרו (בראשית רבה נ"א, ב) ש"כל מקום שנאמר וה' - הוא ובית דינו". הקדוש ברוך הוא עמהם ביום ובית דינו בלילה. אם כן פירוש הכתוב שהשם שוכן בתוך הענן והולך הוא לפניו ביום בעמוד ענן, ובלילה בית דינו שוכן בעמוד האש להאיר להם, כטעם אשר עין בעין נראה אתה ה' וענך עומד עליהם ובעמוד ענן אתה הולך לפניו יומם ובעמוד אש לילה" (במדבר י"ד, י"ד), (בפירושו על שמות י"ג, כ"א).

⁵ מעניינת היא עמדת רב יוסף בגמרא במסכת קידושין. "אמר רב מתנה אמר רב חסדא: האב שמחל על כבודו - כבודו מחול; הרב שמחל על כבודו - אין כבודו מחול. ורב יוסף אמר אפילו הרב שמחל על כבודו - כבודו מחול, שנאמר "וה' הולך לפניו יומם" (שמות י"ג, כ"א)" (קידושין ל"ב, ע"א). נקודת המוצא בסוגיה היא שרב אינו יכול למחול על כבודו, מפני שכבודו הוא כבוד התורה, וכבוד התורה הוא כבוד שמים. רב יוסף אכן רואה את כבודו ככבוד שמים, אלא שלטענתו - כשם שה' מחל על כבודו, כך יכול האדם למחול על כבודו. כראיה למחילת ה' על כבודו הוא מביא את הפסוק הנדון - "וה' הלך לפניו יומם" - רואה בו את א-להים המשרת בענוה את בני עמו.

⁶ ראה בעיונונו בפרשת בשלח תשל"ד.

וַיְבֹא מֹשֶׁה בְּתוֹךְ הָעֵנָן וַיַּעַל אֶל הָהָר וַיְהִי מֹשֶׁה
בְּהָר אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה
(שם כ"ד, ט"ו-ל"ח).

בתום מעמד עשרת הדיברות, ולאחר שמצטווה משה
בפרשת משפטים, עולה משה אל ההר, ונקרא אל
א-להים מתוך הענן. במבט על ציר הזמן, הוא נמצא שישה
ימים על ההר, וביום השביעי בא אל תוך הענן. ימים אלו
מצביעים על תהליך של התקרבות ושל התקדשות במפגש
בינו לבין א-להים. ארבעים יום על ההר מהווים המשך
לעלייה זו.

באוהל מועד מחוץ למחנה

ומֹשֶׁה יָקַח אֶת הָאֹהֶל וְנָטָה לוֹ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה הַרְחֵק
מִן הַמַּחֲנֶה וְקָרָא לוֹ אֹהֶל מוֹעֵד וַיְהִי כֹל מִבְקֶשׁ ה'
יָצָא אֶל אֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר מִחוּץ לַמַּחֲנֶה: וַיְהִי
כַּצֵּאת מֹשֶׁה אֶל הָאֹהֶל יְקוּמוּ כָּל הָעָם וְנִצְּבוּ אִישׁ
פֶּתַח אֹהֶלוֹ וְהִבִּיטוּ אַחֲרֵי מֹשֶׁה עַד בָּאוּ הָאֹהֶל:
וַיְהִי כְּבָא מֹשֶׁה הָאֹהֶל יָרַד עִמּוֹד הָעֵנָן וְעָמַד פֶּתַח
הָאֹהֶל וְדַבֵּר עִם מֹשֶׁה: וְרָאָה כָּל הָעָם אֶת עִמּוֹד
הָעֵנָן עֹמֵד פֶּתַח הָאֹהֶל וְקָם כָּל הָעָם וְהִשְׁתַּחֲוּוּ אִישׁ
פֶּתַח אֹהֶלוֹ: וְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה פְּנִים אֶל פְּנִים כְּאֲשֶׁר
יְדַבֵּר אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ וְשָׁב אֶל הַמַּחֲנֶה וּמְשָׁרְתוּ
הַיּוֹשֵׁעַ בֶּן נּוּן נָעַר לֹא יָמִישׁ מִתּוֹךְ הָאֹהֶל
(שמות פרק ל"ג, ז-ז"א).

בעיצומו של ה'ויכוח' בין משה לבין א-להים - האם ילך
א-להים בקרבם או ישלח מלאך - בעקבות חטא העגל, נוטה
משה את אוהלו מחוץ למחנה וקורא לו אוהל מועד. מכאן
ואילך, את מקומו של הוויכוח תחליף קרבה; אולי הקרבה
הגדולה ביותר שהייתה אי פעם בין אדם לבין א-להים.
משה בא אל האוהל, עמוד הענן יורד ועומד פתח האוהל,
ומיד: "וַדַּבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה פְּנִים אֶל פְּנִים כְּאֲשֶׁר יְדַבֵּר אִישׁ אֶל
רֵעֵהוּ". הוצאת האוהל מן המחנה והדיבור המתמיד עם
משה, אוצרים בתוכם כמה סיפורים: ראשית, העם נחשף
למפגש אינטימי בין א-להים לבין אדם⁷; בניגוד ללוחות
הראשונים, שהמפגש עימהם היה נגיש לכל ('וְכָל
הָעָם רֹאִים אֶת הַקּוֹלֹת'), כעת המשוואה היא אחרת - מפגש
עם א-להים הנגזר מעמדתו הרוחנית של האדם. העם אינו

⁷ הסתכלות העם על המעמד מודגשת בפסוקים: "וַיְהִי כַּצֵּאת
מֹשֶׁה אֶל הָאֹהֶל יְקוּמוּ כָּל הָעָם וְנִצְּבוּ אִישׁ פֶּתַח אֹהֶלוֹ וְהִבִּיטוּ
אַחֲרֵי מֹשֶׁה עַד בָּאוּ הָאֹהֶל: וַיְהִי כְּבָא מֹשֶׁה הָאֹהֶל יָרַד עִמּוֹד
הָעֵנָן וְעָמַד פֶּתַח הָאֹהֶל וְדַבֵּר עִם מֹשֶׁה: וְרָאָה כָּל הָעָם אֶת עִמּוֹד
הָעֵנָן עֹמֵד פֶּתַח הָאֹהֶל וְקָם כָּל הָעָם וְהִשְׁתַּחֲוּוּ אִישׁ פֶּתַח אֹהֶלוֹ:
וְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה פְּנִים אֶל פְּנִים כְּאֲשֶׁר יְדַבֵּר אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ וְשָׁב
אֶל הַמַּחֲנֶה וּמְשָׁרְתוּ הַיּוֹשֵׁעַ בֶּן נּוּן נָעַר לֹא יָמִישׁ מִתּוֹךְ הָאֹהֶל"
(שמות ל"ג, ח-י"א).

העם שומע את עשרת הדיברות, מקבלן, וזהו זמן נכון
להעמיק את האמון שיש להם בדברי משה: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל
מֹשֶׁה הִנֵּה אֲנֹכִי בָּא אֵלֶיךָ בְּעָב הָעֵנָן בְּעָבוֹר יִשְׁמַע הָעָם
בְּדַבְּרֵי עִמָּךְ וְגַם כִּי יֹאמְרוּ לְעוֹלָם" (שם, ט').
א-להים עומד לבוא אל משה בעב הענן, העם ישמע בדברו
עמו, בכך יובן חלקו של משה בתורת הא-להים והעם
יאמינו בו לעולם.

המקור הבא מדבר על משה העולה אל ההר, לקראת נתינת
לוחות האבן:

וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בְּהִיט הַבָּקָר וַיְהִי קֹלֶת וּבָרָקִים
וַעֲנָן כָּבֵד עַל הָהָר וְקַל שֶׁפָּר חֲזַק מְאֹד וַיִּחַרְד כָּל
הָעָם אֲשֶׁר בַּמַּחֲנֶה: וַיּוֹצֵא מֹשֶׁה אֶת הָעָם לְקִרְיַת
הָאֱלֹהִים מִן הַמַּחֲנֶה וַיִּתְּצֻבוּ בְּתַחֲתֵית הָהָר: וְהָרָה
סִינַי עֲשׂוֹן כְּלוֹ מִפְּנֵי אֲשֶׁר יָרַד עָלָיו ה' בְּאֵשׁ וַיַּעַל
עֲשׂוֹן כְּעֲשׂוֹן הַכְּבֹשֶׁן וַיִּחַרְד כָּל הָהָר מְאֹד: וַיְהִי קוֹל
הַשֶּׁפָּר הוֹלֵךְ וְחֲזַק מְאֹד מֹשֶׁה יְדַבֵּר וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ
בְּקוֹל: וַיָּרַד ה' עַל הַר סִינַי אֶל רֹאשׁ הָהָר וַיִּקְרָא ה'
לְמֹשֶׁה אֶל רֹאשׁ הָהָר וַיַּעַל מֹשֶׁה: וַיֹּאמֶר ה' אֶל
מֹשֶׁה רֵד הַעֵד בְּעַם פֶּן יִהְרָסוּ אֶל ה' לְרֹאוֹת וְנִפְּל
מִמֶּנּוּ רַב: וְגַם הַכֹּהֲנִים הַנֹּגְשִׁים אֶל ה' יִתְקַדְּשׁוּ פֶּן
יִפְרָץ בָּהֶם ה': וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל ה' לֹא יוּכַל הָעָם
לַעֲלֹת אֶל הַר סִינַי כִּי אַתָּה הַעֲדִתָּה בְּנִי לְאֹמֶר הַגְּבִל
אֶת הָהָר וְקִדְּשָׁתוּ: וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי ה' לְךָ רֵד וְעֲלִית
אַתָּה וְאַהֲרֹן עִמָּךְ וְהַכֹּהֲנִים וְהָעָם אֶל יְהִרְסוּ לַעֲלֹת
אֶל ה' פֶּן יִפְרָץ בָּם: וַיָּרַד מֹשֶׁה אֶל הָעָם וַיֹּאמֶר
אֲלֵהֶם

(שמות פרק י"ט, ט"ו-כ"ה).

משה נמצא במחנה, וביום השלישי מתעצם האירוע -
ומתחוללת בו התרחשות רב ממדית: קולות וברקים, ענן
כבד, קול שופר חזק מאד, עשן כְּעֲשׂוֹן הַכְּבֹשֶׁן. תגובת העם
היא חרדה, בעקבותיה ממשיך קול השופר להתחזק.
במקביל - נמצא העם בתחתית ההר, ומשה מוציא אותם
לקראת הא-להים, מידע ומשייך אותם אל המעמד הגדול.
עם ירידת א-להים נקרא משה אל ראש ההר.

לא עוד עמוד ענן או אש - מוגדר ותחום במקום, מוגדר
ותחום ביעוד. כעת - נוכחות גדולה וחזקה של א-להים על
ההר, רב ממדיות, וחרדה של העם מפני המעמד. לצדה
תנועת נפש חדשה של העם - שקיקה גדולה לקרבת
א-להים. משה ישלח לרדת ולהעיד בעם, פן יהרסו לעלות
ולראות את ה', פעם ועוד פעם.

מפגש נוסף יהיה בעלייה הנוספת אל ההר:

וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל הָהָר וַיְכַסּוּ הָעֵנָן אֶת הָהָר: וַיִּשְׁכַּן
כְּבוֹד ה' עַל הַר סִינַי וַיְכַסְּהוּ הָעֵנָן שֶׁשֶׁת יָמִים
וַיִּקְרָא אֶל מֹשֶׁה בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִתּוֹךְ הָעֵנָן: וּמִרְאָה
כְּבוֹד ה' כְּאֵשׁ אֲכָלֶת בְּרֹאשׁ הָהָר לְעֵינֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל:

מעניינת היא המציאות בספר ויקרא, בה התעלמות גמורה מעמוד האש ומעמוד הענן. הסיבה מתבקשת - ספר ויקרא מתאר את המתרחש מנקודת מבט של 'רשות גבוהה'¹⁰. עמוד האש ועמוד הענן מגלמים תנועה הפוכה, של א-להים הבא לשכון ברשות בני האדם - מציאות שאינה קיימת בספר ויקרא¹¹.

ספר במדבר פותח באירוע גדול שבו ארגון מחדש של המחנה. שינוי זה הוא מהותי. א-להים לא 'שם', כי אם

10 ראה בעיוננו פרשת ויקהל, הערה 6. לצד זאת - בספר ויקרא מתוארת חנוכת המשכן, תחילה בשבעת ימי המילואים, ובהמשך בתיאורה של אש הירודת מן השמים: "וַיבֹּא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל אֱהֱל מוֹעֵד וַיֵּצְאוּ וַיִּבְרְכוּ אֶת הָעָם וַיֵּרָא כְבוֹד ה' אֶל כָּל הָעָם: וַתֵּצֵא אֵשׁ מִלִּפְנֵי ה' וַתֹּאכַל עַל הַמִּזְבֵּחַ אֶת הַעֹלָה וְאֶת הַחֲלָבִים וַיֵּרָא כָּל הָעָם וַיִּרְאוּ" (ויקרא ט', כ"ג-כד). ומכיוון נוסף: "וַיִּקְחוּ בְּנֵי אֱהֲרֹן נֶדֶב וַאֲבִיהוּא אִישׁ מִחֶתְתּוֹ וַיִּתְּנוּ בָהֶן אֵשׁ וַיִּשְׂמֵוּ עָלֶיהָ קִטְרֶת וַיִּקְרִיבוּ לִפְנֵי ה' אֵשׁ זָרָה אֲשֶׁר לֹא צִוָּה אֹתָם: וַתֵּצֵא אֵשׁ מִלִּפְנֵי ה' וַתֹּאכַל אוֹתָם וַיָּמָתוּ לִפְנֵי ה'" (שם י', א'-ב). כאן לא נזכר הענן, אלא האש, ונראה שהסיפור כאן הוא אחר. בניגוד לעמוד האש והענן הבאים אל מחנה ישראל - אל רשותם, כאן האירוע הוא 'לפני ה', ובהתרחשות זו ממש נוצרת רשות גבוה באוהל מועד. רשות גבוה זו עומדת בבסיס תיאורי המשכן בספר ויקרא שוב ושוב: "וְסִמְכוּ זָקְנֵי הָעֵדָה אֶת יְדֵיהֶם עַל רֹאשׁ הַפֶּה לִפְנֵי ה' וְשָׁחַט אֶת הַפֶּה לִפְנֵי ה'" (ויקרא ד', ט"ו); במרחב זה מוגדרת עבודה אשר לא צוו בה כזרה: "וַיִּקְחוּ בְּנֵי אֱהֲרֹן נֶדֶב וַאֲבִיהוּא אִישׁ מִחֶתְתּוֹ וַיִּתְּנוּ בָהֶן אֵשׁ וַיִּשְׂמֵוּ עָלֶיהָ קִטְרֶת וַיִּקְרִיבוּ לִפְנֵי ה' אֵשׁ זָרָה אֲשֶׁר לֹא צִוָּה אֹתָם: וַתֵּצֵא אֵשׁ מִלִּפְנֵי ה' וַתֹּאכַל אוֹתָם וַיָּמָתוּ לִפְנֵי ה'" (ויקרא י', א'-ב). כך מתפרשים גם דברי אהרון המשיב לתמיהת משה בהצביעו על המרחב - 'לפני ה': "וַיִּדְבַר אֱהֲרֹן אֶל מֹשֶׁה הֵן הַיּוֹם הַקְּרִיבוּ אֶת חֲטָאתְכֶם וְאֶת עֹלֹתְכֶם לִפְנֵי ה' וַתִּקְרָאנָה אֹתִי כְּאֵלֶּה וְאֶכְלֹתִי חֲטָאת הַיּוֹם הַיֵּיטֵב בְּעֵינֵי ה'" (ויקרא י', ט"ו). בהתאמה לכך - אוכלת האש במעמד זה - 'על המזבח', המגלם במהותו את רשות גבוה במשכן (מקום שהחיים בטלים על גביו, מזבח הקולט את מי שנס אליו - בהקשר לעובדה שהוא מחוץ לגבולות רשות העם).

11 האש והענן לא ייזכרו, יחד עם זאת א-להים ייתפש כנוכח באוהל מועד, הנתפש כרשות גבוה: "וַיִּקְרָא אֶל מֹשֶׁה וַיִּדְבַר ה' אֵלָיו מֵאֵהֶל מוֹעֵד לְאֹמֶר" (ויקרא א', א').

עוד מעניין הוא הביטוי 'כי בענן ארָאָה על הפֶּה' הנזכר בספר ויקרא: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה דַּבֵּר אֶל אֱהֲרֹן אַחִיד וְאֵל יֵבֵא כָּל עַת אֶל הַקֹּדֶשׁ מִבֵּית לְפָרְכָת אֶל פְּנֵי הַפֶּה אֲשֶׁר עַל הָאֵזֶן וְלֹא יָמוּת כִּי בְעֵנָה אֲרָאָה עַל הַפֶּה... וְלָקַח מִלֵּא הַמִּחֶתֶה נְחָלִי אֵשׁ מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ מִלִּפְנֵי ה' וּמִלֵּא חֲפְנֵי קִטְרֶת סַמִּים דָּקָה וְהֵבִיא מִבֵּית לְפָרְכָת: וַנִּתֵּן אֶת הַקִּטְרֶת עַל הָאֵשׁ לִפְנֵי ה' וְכִסָּה עֵנָה הַקִּטְרֶת אֶת הַפֶּה: אֲשֶׁר עַל הָעֵדוּת וְלֹא יָמוּת (ויקרא, ב', ב'-ג). לאחר מות שני בני אהרון מופיעה עבודת יום הכיפורים של הכהן הגדול, ומפורש כי - 'א-להים נראה בענן'. הפעם ביטוי זה יהיה בדמות ענן הקטורת, פרי מעשה ידי אדם המכסה בענן את הכפורת, ולא בעננו של א-להים'.

ראוי, ולכן אוהל מועד מוצב הרחק ממנו מחוץ למחנה. משה ראוי, ולכן זוכה לקרבה גדולה. משה כחלוץ, מבשר לעם את העיקרון, ואם ילך העם בעקבותיו יזכה גם הוא לקרבת א-להים⁸.

א-להים בא אל המשכן

פרשת פקודי מציינת מפנה. בניגוד לנוכחות הא-להית שהופיעה עד כה בהתייחדות אישית עם משה (על ההר, באוהל מועד שנבנה מחוץ למחנה) ובארעיות (על ההר, בהתייצבות כבוד ה' במדבר בנוסעם מאלים בפרק ט"ז), כעת נבנה משכן קבוע, וא-להים עומד להיות נוכח בו.

וַיְכַל מֹשֶׁה אֶת הַמְּלָאכָה:

וַיְכַס הָעֵנָן אֶת אֹהֶל מוֹעֵד וּכְבוֹד ה' מָלֵא אֶת הַמִּשְׁכָּן: וְלֹא כָּל מֹשֶׁה לְבוֹא אֶל אֹהֶל מוֹעֵד כִּי שָׁכַן עָלָיו הָעֵנָן וּכְבוֹד ה' מָלֵא אֶת הַמִּשְׁכָּן: וּבַהֲעֵלּוֹת הָעֵנָן מֵעַל הַמִּשְׁכָּן יִסְעוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּכָל מִסְעֵיהֶם: וְאִם לֹא יֵעָלֶה הָעֵנָן וְלֹא יִסְעוּ עַד יוֹם הָעֵלְתּוֹ: כִּי עֵנָן ה' עַל הַמִּשְׁכָּן יוֹמָם וְאֵשׁ תִּהְיֶה לַיְלָה בּוֹ לְעֵינֵי כָל בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּכָל מִסְעֵיהֶם

(שמות פרק מ', ל"ג-ל"ח).

המשכן נבנה על ידי העם, וכעת א-להים בא ושוכן בתוך מעשה ידיהם. עמוד האש ועמוד הענן, שעד כה הלכו לפני העם, מתייצבים כעת מעל המשכן, ומכאן ואילך זהו מקומם החדש. בשלב ראשון, נוכחות השוכן ממלאת את החלל, לא מאפשרת למשה להיכנס. מאוחר יותר ישמש אוהל מועד כמקום התוועדות בין א-להים ובין אדם.

היכן היה נתון המשכן בשלב זה? אין התייחסות מפורשת בכתוב, אך דומה שמקומו הוא כמקומו של אוהל מועד הנבנה לאחר חטא העגל - מחוץ למחנה. מחנה ישראל עדיין אינו מאורגן, השבטים אינם במקומם, אין דגלים, אין לוויים, וממילא אין גם משכן בתוך המחנה.

⁸ דומה שהתייצבות עמוד הענן בפתח, מצביעה על מורכבות. התייחדות בתוך האוהל - ברשות היחיד בה היה נתון משה, ומאידך - א-להים אינו נכנס אל האוהל, ובכך הוא מזמין את משה אל עולם שהוא מעבר למה שמתחולל ברשות היחיד בה הוא נתון. במובן זה ההנגדה ליהושע, המופיע בפסוק זה, היא כפולה. דיהושע בתוך האוהל, לא במפגש עם א-להים הנוכח בפתחו. יהושע גם אינו מש מתוך האוהל, בניגוד למשה השב לסירוגין אל המחנה.

⁹ תופעה דומה קיימת בשעה שמובא הארון אל קודש הקדשים במקדש שלמה: "וַיָּבֹאוּ הַכֹּהֲנִים אֶת אֲרוֹן בְּרִית ה' אֶל מְקוֹמוֹ אֶל דְּבַר הַבַּיִת אֶל קֹדֶשׁ הַקְּדָשִׁים אֶל תַּחַת פְּנֵי הַכְּרוּבִים... וַיְהִי בְּצֵאת הַכֹּהֲנִים מִן הַקֹּדֶשׁ וְהָעֵנָן מָלֵא אֶת בֵּית ה': וְלֹא יָכֻלוּ הַכֹּהֲנִים לְעַמֵּד לְשֵׁרֵת מִפְּנֵי הָעֵנָן כִּי מָלֵא כְבוֹד ה' אֶת בֵּית ה'" (מלכים א' ח', ו'; י"א-א).

'כאן', נוכח במחנה, מהווה חלק ממנו. במהלך הספר, נוכחות תמידית מלווה של עמוד האש ועמוד הענן:

וּבַיּוֹם הַקִּיּוֹם אֶת הַמִּשְׁכָּן כְּסֵה הָעֲנָן אֶת הַמִּשְׁכָּן
לֹא הָלַךְ הָעֲדָת וּבָעֶרְבַּי יְהִי־עַל הַמִּשְׁכָּן כְּמֵרְאָה אֲשֶׁר
עַד בֹּקֶר: כֵּן יְהִי־תִמִּיד הָעֲנָן יְכַסֵּנוּ וּמֵרְאָה אֲשֶׁר
לְיָלֵה: וּלְפִי הָעֲלֹת הָעֲנָן מֵעַל הָאֹהֶל וְאַחֲרָי כֵּן יִסְעוּ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְמִקּוֹם אֲשֶׁר יִשְׁכֹּן שָׁם הָעֲנָן שָׁם יִחַנוּ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: עַל פִּי ה' יִסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל פִּי ה'
יִחַנוּ כָּל יְמֵי אֲשֶׁר יִשְׁכֹּן הָעֲנָן עַל הַמִּשְׁכָּן יִחַנוּ:
וּבְהֶאֱרִיךְ הָעֲנָן עַל הַמִּשְׁכָּן יָמִים רַבִּים וְשָׁמְרוּ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל אֶת מִשְׁמֶרֶת ה' וְלֹא יִסְעוּ: וְיֵשׁ אֲשֶׁר יְהִי־הָ
הָעֲנָן יָמִים מְסֻפָּר עַל הַמִּשְׁכָּן עַל פִּי ה' יִחַנוּ וְעַל פִּי
ה' יִסְעוּ: וְיֵשׁ אֲשֶׁר יְהִי־הָעֲנָן מְעֻרָב עַד בֹּקֶר וְנִעְלָה
הָעֲנָן בְּבֹקֶר וְנִסְעוּ אוֹ יוֹמָם וְלֵילָה וְנִעְלָה הָעֲנָן
וְנִסְעוּ: אוֹ יָמִים אוֹ חֹדֶשׁ אוֹ יָמִים בְּהֶאֱרִיךְ הָעֲנָן עַל
הַמִּשְׁכָּן לְשָׁכֵן עֲלָיו יִחַנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא יִסְעוּ
וּבְהֶעֱלֹתוֹ יִסְעוּ: עַל פִּי ה' יִחַנוּ וְעַל פִּי ה' יִסְעוּ אֶת
מִשְׁמֶרֶת ה' שָׁמְרוּ עַל פִּי ה' בְּיַד מֹשֶׁה

(במדבר ט', ט"ו-כ"ג).

פסוקים אלו מתארים את נוכחות הענן במשכן. התיאור, בא בעקבות פרקים ארוכים בהם מאורגן המחנה והמשכן מועמד במרכזו. ענן השורה במשכן יתפרש מעתה כענן הנוכח בליבו של המחנה. מילים כמו - "על פי ה' יסעו בני ישראל ועל פי ה' יחנו", שעשויות היו להתפרש בעבר כציון לעמוד האש והענן ההולכים כחלוץ לפני המחנה, תתפרשנה כעת כציון לתנועת העם לאור העמוד השוכן בלב המחנה, בעומק חייהם כעם.

מיוחדת היא ההתנהלות המתוארת בפסוקים אלו, ביוצרה תלות גמורה לעם בא-להים הנוכח בקרב המחנה. אין העם יודע מהו משך הזמן שהוא עשוי לחנות במקום מסוים. גם כאשר ישהה בו תקופה ארוכה, תאופיין השהייה בחוסר וודאות ובתלות גמורה בענן - האם יישאר במקומו או שמה יעלה מעל המשכן. מצב זה מקפל בתוכו עמדה נפשית ורוחנית, בדומה לילד קטן שהוריו קובעים את סדר יומו ובכך יוצרים 'נוכחות הורית' בנפשו, בשיקול דעתו ובסולם ערכיו.

דומה, שנקודת השיא בנוכחות 'השוכן' בליבו של המחנה נוכחת בתיאור הבא:

וַיִּסְעוּ מֵהַר ה' דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים וְאָרוֹן בְּרִית ה' נִסַּע
לְפָנֵיהֶם דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים לְתוֹר לָהֶם מְנוּחָה: וְעֲנָן
ה' עָלִיהֶם יוֹמָם בְּנִסְעֵם מִן הַמַּחֲנֶה: וַיְהִי בְּנִסְעֵ
הָאָרוֹן וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה קוּמָה ה' וַיַּפְצוּ אֲנִיבֵיד וַיִּנְסוּ
מִשְׁנֵאִיד מִפְּנֵיךְ: וּבְנַחָה יֹאמֶר שׁוּבָה ה' רַבְּבוֹת אֲלֵפֵי
יִשְׂרָאֵל
(במדבר י', ל"ג-ל"ו).

פסוקים אלו מהווים כמו סיכום לשורה ארוכה של פרקים (החל מתחילת ספר במדבר), המתארים את מחנה ישראל

על חלקיו השונים. כעת, לאחר כל ההכנות, יוצא העם לדרכו, למסעו במדבר, בליווי של ענן ה' - "וענן ה' עליהם יומם בנסעם מן המחנה". בסוג של דרמטיות מציג הכתוב את המסע כמסעו של הארון - "ויהי בנסע הארון ויאמר משה...". מרכזיות זו של השוכן ושל הארון, מהווה תוצאה לתהליך ארוך, שבמהלכו בצעד ועוד צעד - הפכה הנוכחות הא-להית להיות פנימית ומשמעותית בחיי העם¹².

ובעת משבר

ציר נוסף המתקיים בספר במדבר: א-להים מופיע ומתערב בעת משבר, שוב ושוב: כך במתאוננים כשאש ה' בוערת במ (במדבר י"א, כ"ד-כ"ה); בעקבות תאוותם לבשר - יורד ה' בענן, ובנוכחותו מאציל משה מן הרוח אשר עליו על שבעים איש מזקני ישראל (שם י"א, כ"ד-כ"ה); בעקבות דיבור מרים במשה (שם י"ב, ד'-ט'); בעקבות חטא המרגלים (שם י"ד, י"ז-י"ח); במעשה קרח ועדתו (שם ט"ז, י"ט-כ"א) ובעקבותיו (שם י"ז, י"ז-י"ח), ועד מי מריבה (שם כ', ו'-ח'). בכל אלו כבוד ה' נראה, ובחלקם הוא בא בענן - ואומר את דברו.

המשברים הראשונים התחוללו בשנה השנייה לצאתם ממצרים, והאחרון בשנה הארבעים. בראשונים - א-להים נגלה לעיני כל העם, או לעיני האנשים הנוגעים בדבר. ואילו באחרון, במי מריבה, הוא נגלה אל משה ואהרון, לא לעיני העם הרודף אחריהם אל אוהל מועד¹³. מכאן ואילך - שוב לא יזכרו הענן והאש גם במקומות בהם הם

¹² ביטוי נאה לאינטימיות שהתקיימה בנוכחות השוכן בעמוד הענן ובעמוד האש, נמצא בדברי משה לא-להים לאחר חטא המרגלים. א-להים מבקש להשמיד את העם, ומשה מזכיר את עמוד הענן והאש: "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל ה' וְשָׁמְעוּ מִצְרַיִם כִּי הָעֲלִיתָ בְּכַחֲדָךְ אֶת הָעָם הַזֶּה מִקְרַבְּוֹ: וְאָמְרוּ אֵל יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַזֹּאת שָׁמְעוּ כִּי אִתָּה ה' בְּקִרְבָּךְ הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר עִיֵן בְּעֵיֵן נִרְאָה אִתָּה ה' וְעֲנָנְךָ עִמָּד עֲלֵיהֶם וּבְעַמֹּד עָנָן אִתָּה הַלֵּךְ לְפָנֵיהֶם יוֹמָם וּבְעַמֹּד אֲשֶׁר לְלֵלָה: וְהִמַּתָּה אֶת הָעָם הַזֶּה כְּאִישׁ אֶחָד וְאָמְרוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר שָׁמְעוּ אֶת שְׁמֶךָ לֵאמֹר: מִבְּלַתִּי יָלְדָתָה לְהַבִּיא אֶת הָעָם הַזֶּה אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָהֶם וַיִּשְׁחָטֵם בְּמִדְבָּר" (במדבר י"ד, י"ג-ט"ז). משה מבקש להניא את ה' מלהשמיד את עמו, וטענתו היא: מצרים ויושבי הארץ שמעו על קרבתו אל העם בעמוד אש וענן, ומאידך, כעת הם ישמעו על המתתו אותם ויאמרו - 'מבלתי ילדת ה' להביא את העם הזה אל הארץ אשר נשבע להם'. ציון עמוד האש והענן, כמוהו כציון למידת הקרבה והדאגה של ה' לבני עמו.

¹³ כמה מתבקשת היא התגלות א-להים לעיני העם הרודף אחר מנהיגיו. למעשה הוא נגלה אל משה ואהרון, שבהקשר שנוצר הם נתפשים כ'מנהיגי העבר', ולא אל העם, שא-להים כבר מבקש להנהיגו בדרך אחרת.

חסרה היא הבחירה, התכנון, לקיחת האחריות, ועוד ערכים המונועים מעולמו האישי של האדם, ומן ההתאמה אליו.

ספר שמות מסתיים בתיאורו של משה שאינו יכול לבוא אל אוהל מועד: "ולא יכל משה לבוא אל אוהל מועד כי שכן עליו הענן". משפט זה מבטא במידה רבה את המתח בין שני הקטבים. הוא משמש כנקודת שיא לספר שראשיתו בעם היוצא ממצרים, המשכו במעמד הר סיני, והנה כעת הוא בנה דירה לא-להים. בקוטב האחר - הענן שוכן במשכן, ואינו מאפשר למשה להיכנס אליו. במצב שכזה - מפגש בין א-להים לבין האדם לא עומד להתקיים.

כדי לקיים מפגש, חייבת לבוא תנועה נוספת לאוויר העולם - פינוי מקום. תנועה זו מוצאת את ביטויה כבר בפסוק הסמוך - ובהעלות הענן מעל המשכן יסעו בני ישראל אל כל מקצהם - כאשר הענן עולה, מפנה מקום, בני ישראל יוצאים למסעם - למסע שלהם, אל התנועה ממקום למקום. ומאידך - "ואם לא יעלה הענן ולא יסעו עד יום העלתו" כתלויים בנוכחותו, מוקרנים ממנה. כאמור, ציר פינוי המקום נוכח בליבו של תהליך גדול המתרחש בין א-להים לבין בני עמו. במהלכו, נתבעים עמוד האש והענן לפנות את מקומם - הולכים ונגזזים.

בתוככי קודש הקדשים מצויה האש, מצוי גם הענן. בחורבנו של הבית הם יצאו מחביונם¹⁷. בבנינו - יזכרו אלו, יהיו קיימים, רוחשים ומהווים עולם ומלואו.

מתבקשים¹⁴; גם בספר דברים מקומם כמעט ייפקד¹⁵. ומכאן ואילך - שוב לא יזכרו עד לבנינו של מקדש שלמה:

ויהי בצאת הכהנים מן הקדש והענן מלא את בית ה': ולא יכלו הכהנים לעמד לשרת מפני הענן כי מלא כבוד ה' את בית ה': אז אמר שלמה ה' אמר לשכן בערפל: בנה בניתי בית זבל לך מכון לשבתך עולמים (מלכים א' ח', י'-ג).

שוב יחזרו אלו ויזכרו - בתיאורי החורבן¹⁶. לא קודם לכן. מה פשר הדבר?

דומה שניתן להצביע על קיומם של שני תהליכים: בראשון - תהליך של יצירת קשר וחבירה. א-להים מתוודע אל העם, תחילה מחוץ למחנה, ולאט לאט הוא מגביר את נוכחותו. נוצרת אינטראקציה, העצימות גדלה, ובתהליך שמהותו הוא - יצירת אמון, הוא מגיע מן ההר אל משכן, בדרכו אל תוך המחנה. בהתאמה - נתפש א-להים תחילה כגורם חיצוני לאדם, ואט אט הוא קרב ובא אל תוך חייו. המשכן ממוקם בלב המחנה, ואף השוכן מתמקם במקום פנימי זה, כמי שמספר לעם דבר על עצמו ועל עומק הווייתו. כך בתקופה הראשונה ליציאת מצרים.

והנה העם מתבגר, ואט אט מבשילה תנועת נפש נוספת - של קיום ושל עצמיות. 'על פי ה' יסעו ועל פי ה' יחנו' היא מציאות גבוהה, 'נוכחות הורית' חזקה של א-להים המביאה את העם אל מחוזות גדולים, א-לוהיים; יחד עם זאת, כמה

¹⁴ כמו בזנות עם בנות מואב (במדבר כ"ה, א'-ד') או במעשה זמרי עם פזי בת צור (שם כ"ה, ה'-ט').

¹⁵ בסקירות ההיסטוריות של משה הם יוזכרו, אך כנוכחות מחודשת המופע יצטמצם. אזכורו - שעה שקרבו ימי משה למות, וא-להים נגלה אליו: "ויאמר ה' אל משה הן קרבו ימיך למוות קרא את יהושע והתיצבו באהל מועד ואצוננו וילך משה ויהושע ויתיצבו באהל מועד: וירא ה' באהל בעמוד ענן ויעמד עמוד הענן על פתח האהל: ס ויאמר ה' אל משה הנך שכב עם אבתיך וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ אשר הוא בא שמה בקרב ויעזבני והפר את בריתי אשר כרתתי אתו" (דברים ל"א, י"ד-ט"ז). דומה שחזרתם של שני אלו, כמו מזכירה או משמרת את צורת הקשר שנכחה עת הנהיג משה את העם, וכמו באו אלו ללוותו לפני מותו.

¹⁶ תיאור לעזיבתם נמצא בספר יחזקאל: "ויאמר אל האיש לבש הבדים ויאמר בא אל בינות לגלגל אל תחת לכרוב ומלא הפניך גחלי אש מבינות לכרובים וזרק על העיר ויבא לעיני: והכרבים עמדים מימין לבית בבאו האיש והענן מלא את החצר הפנימית: וירם כבוד ה' מעל הכרוב על מפתן הבית ומלא הבית את הענן והחצר מלאה את נגה כבוד ה'" (יחזקאל י', ב'-ד). גחלי אש נלקחים מבין הכרובים, וכמו מספרים על האש שהייתה חבויה שם כל העת. גם הענן חוזר למלא את הבית, כפי שהוא מילאו בעת כניסתו של השוכן אליו.

* *
 * כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולרב שמעון קליין, תשל"ד *
 * עורך: חננאל רוס *
 * *
 * בית המדרש הווירטואלי *
 * מיסודו של *
 * The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash *
 * האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> *
 * האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *
 * משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שולוחה 5 *
 * דוא"ל: office@etzion.org.il *
 * לביטול רישום לשיעור: *
 * <http://etzion.org.il/vbm/unsubscribe.php> *
 * *

¹⁷ ראה הערה 16.